

3. Мельников В. Е. Краткая история древнеправославной (старообрядческой) Церкви / В. Е. Мельников. – М. : БГПУ, 1999. – 222 с.
4. Рубан М. Старообрядці: історико-конфесійний аспект / М. Рубан // Волинський благовісник. – К., 2017. – С. 135–143.
5. Таранець С. В. Старообрядці в Україні як субетнічна група росіян / С. В. Таранець. – К., 2007. – 268 с.

Науковий керівник: к. і. н, доцент Терещенко Т. В.

Попов М. М.

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

МОЛЮХІВ БУГОР – ВИЗНАЧНА ПАМ'ЯТКА НЕОЛІТУ-ЕНЕОЛІТУ УКРАЇНИ

У сучасній науці виникає багато питань щодо культурних контактів населення України у добу неоліту та енеоліту. Здебільшого дискусії ведуться не тільки щодо етнічної приналежності племен, але й навколо їхніх господарських та побутових особливостей. На території центральної України мало пам'яток, які би могли характеризувати різні культури в одному місці та дати роз'яснення вищезазначеним питанням. Такою пам'яткою є Молюхів Бугор (поблизу с. Новоселиця, Чигиринського району, Черкаської області). Він представлений різними культурами та періодами: неолітичним (черкаським варіантом киево-черкаської культури дніпро-донецької етнічної спільності), енеолітичним (дереївською культурою, молюховобугорським типом середньостогівської етнічної спільності), бронзовою добою, раннім залізним віком, новим часом.

Поселення було відкрите О. І. Тереножкіним у 1950 році, проте довгий час не досліджувалося. В 1955–1956 рр. пам'ятку обстежував В. М. Даниленко, який помилково визначив, що вона зруйнована. З 1987 року Молюхів Бугор був внесений до національного реєстру Т. М. Нераденко, яка в 1992 році провела на місцезнаходженні фундаментальну розвідку. З 1994 року на пам'ятці ведуться стаціонарні дослідження. В 2017 році вийшла монографія Т. М. Нераденко «Молюхів Бугор», у якій було підсумовано результати досліджень за 1994–2013 рр. З того часу поселення є об'єктом дискусій між науковцями. Молюховому Бугру приділяли увагу такі провідні археологи як: Д. Я. Телегін, О. М. Титова, Н. С. Котова [1, 352].

З 1994 по 2019 р. було розкопано 363 квадратів, закладено 22 шурфа, зроблено 6 прирізок і траншей загальною площею 1526 м². Загальний обсяг знайденого матеріалу – 103 700 артефактів та 165 857 кісток і їх уламків.

Методика розкопування Молюхового Бугра – класична. Культурний шар ділиться на квадрати розмірами 2х2 та знімається горизонтами по 10–20 см. Унікальним об'єктом пам'ятки є «рів», який представлений комплексом різночасових заглиблень та який відіграв господарсько-захисну функцію. З 2018 року почалися дослідження відкритого вогнища, які тривають й донині.

Керамічний та кам'яно-крем'яний комплекс пам'ятки досить різноманітний та багаточисельний [2, 32].

Неолітична кераміка Молюхового Бугра ділиться на групи: Н-I, Н-I/II, Н-II. Кожна з цих груп має характерні особливості домішок, які й формують їх морфологічні та структурні особливості. Основними домішками були: трава, пісок, черепашки та суглинок. Форми та типи посуду також досить різноманітні: чашки, горщики, миски, чаші, кубки. Переважна кількість горщиків – гостродонні [3, 98].

Енеолітична кераміка представлена групами Е-I та Е-II. Особливістю керамічного комплексу енеоліту є пористість черепків, зумовлена випаленням домішок у глиняному тісті. Форми посуду – аналогічні (проте переважають плоскодонні горщики).

Серед спільних типів орнаментації для неолітичних та енеолітичних горщиків слід назвати: гусеничний та гребінцевий штамп, трикутні наколи та пунктир. Серед композицій:

геометричні фігури, зигзаги, діагональні та вертикальні штрихи. Увагу привертають керамічні знаряддя з черепків, антропоморфна та зооморфна пластика.

Вивчення крем'яного та кам'яного комплексу ускладнюється тим, що, враховуючи наслідування неолітичним традиціям племен, котрі прийшли у добу енеоліту, розрізнити енеолітичні знаряддя від неолітичних практично неможливо [4, 60].

Крем'яний комплекс представлений 22747 знахідками (близько 22% від загальної кількості артефактів). Серед основних виробів слід назвати: сокири, серпи, долота, ножі, різноманітні свердла, проколки, ретушери, різці, ножевидні пластини, вістря стріл та дротиків.

Кам'яні ж знаряддя небагаточисельні (9%) від усіх знахідок. Переважна кількість з них виготовлені на: пісковикі, кварциті, граніті, тальковому сланці. На поселенні відчувалася нестача місцевої крем'яної та кам'яної сировини, через що вона імпортувалася до поселення шляхом обміну з іншими племенами [2, 45].

На Моллюховому Бугрі зафіксовано також могильник. Перше поховання бронзової доби було розкопане В. М. Даниленком у 1955 р. Під час стаціонарних розкопок (1992–2019 рр.) Т. М. Нераденко дослідила 6 стародавніх поховань: 5 одиночних та 1 парне. За радіовуглецевим аналізом поховання № 1, 3, 6 належать до енеоліту, № 2, 4, 5 – до доби ранньої та середньої бронзи. Обряд поховання різноманітний, але серед спільних рис можна виокремити орієнтацію на схід, підігнуті руки та ноги, убогий супроводжуючий матеріал. Увагу привертає парне поховання, в якому жінка й чоловік тримаються за руки. Переважна кількість поховань знаходяться поблизу рову. Стан збереженості більшості кістяків (на момент дослідження) – незадовільний. Поховальний ям – мало.

Матеріальний комплекс пам'ятки також представлений виробами з кістки, рогу, міді. Серед кістяних знарядь слід назвати: шила та проколки, знаряддя з трубчатої кістки, кочедики, лощило, булавку, намистини, амулети-підвіски. Для виробів з рогу характерні такі форми: молоти, мотики, мотички, клевці. Мідні вироби представлені швайками, мідним ножем та булавкою [4, 61].

Остеологічний матеріал Моллюхового Бугра досліджувався археозоологом О. П. Журавльовим. Згідно його дослідженням, відсотковий склад стада і м'ясного раціону в неоліті та енеоліті не був однаковим. Для неолітичної доби характерна кількісна рівновага між яловичиною та кониною та відносно високий відсоток свинини й козлятини. Натомість, для енеоліту характерне абсолютне домінування м'яса бика [5, 12].

Таким чином, можна зробити загальний підсумок, що Моллюхів Бугор є перспективною археологічною пам'яткою, яка може розкрити важливі аспекти етнокультурних процесів неолітичної, енеолітичної та бронзової доби. Поселення розкопується вже понад 30 років, але до сих пір потребує досліджень, оскільки актуальним залишається широкий спектр питань.

Список використаної літератури

1. Нераденко Т. М. Поселення Моллюхів Бугор в працях Д. Я. Телегіна і за сучасними даними / Т. М. Нераденко // Археологія та давня історія України. – К., 2020. – С. 348–357.
2. Нераденко Т. М. Моллюхів Бугор : монографія / Т. М. Нераденко. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2017. – 506 с.
3. Даниленко В. Н. Энеолит Украины. Этноисторическое исследование / В. Н. Даниленко. – К.: Наукова думка, 1974. – 174 с.
4. Нераденко Т. М. Нові розкопки нео-енеолітичного поселення, відкриття енеолітичного могильника Моллюхового Бугра / Т. М. Нераденко // Археологічні дослідження в Україні 1999–2000 рр. – К., 2002. – С. 58–62.
5. Журавлев О. П. Остеологические материалы из поселения Моллюхов Бугор / О. П. Журавлев // Археологічні дослідження в Україні. – В.4. – К., 1998. – С. 8–18.

Науковий керівник: к. і. н, старший викладач Абрамува О. М.